

Irodalmi jelentésstruktúrák szerepe a mindennapi jelentésstruktúrák alakításában

Propst Eszter - 2020. 12. 01.

Az irodalmi és a mindennapi jelentésképzés összefüggéseiről szívesen gondolkodom Jürgen Link koncepciója[1] nyomán. Ő az irodalmi és hétköznapi jelek dinamikáját egyfajta körforgásban képzelel el: szerinte az irodalom mindennapi jelkészletekkel, jel-konstellációkkal dolgozik, kioldja azokat eredeti pragmatikai összefüggéseikből, és önálló, irodalmi koherenciát kölcsönöz nekik, a befogadásban aztán az irodalomban megmunkált jelek újra hétköznapi pragmatikai összefüggésekbe ágyazódnak, s szervezőivé, alakítóivá válnak ezeknek az összefüggéseknek.

Érdeemes a koncepciót részletesebben is kifejteni. Link az irodalmat diszkurzusként definiálja, társadalmilag meghatározott és egyben társadalmilag meghatározó praxisként, melyet meghatároz a szituatív, illetve az intézményi és a szociális kontextus, ugyanakkor maga is formálóan hat vissza az őt formáló erőkre. Link felfogásában az irodalom azok közé az úgynevezett interdiszkurzusok közé tartozik[2], melyek a társadalmi munkamegosztás által létrejövő speciális diszkurzusokban szétszórtan képződő tudást re-integrálják, és ezáltal a speciális diszkurzusokon kívül is hozzáférhetővé teszik. Értelmezésében az intézményesített irodalom a hétköznapi és gyakorlati interdiszkurzusokban megalkotott „imaginatív elemek” (képi analógiák, metaforák, szimbólumok) speciális kidolgozása.[3]

A sajátos funkció, melyet az irodalom a diszkurzusok között betölt, Link szerint arra vezethető vissza, hogy az irodalom (illetve az irodalmi szöveg) noha alapvetően ugyanazt a nyelvi-szemiotikai elemkészletet használja, mint más diszkurzusok, mint nyelvi-szemiotikai struktúra határozottan elkülönül más társadalmi praktikáktól. Az irodalmi diszkurzus ugyanis kioldja a hétköznapi vagy akár a speciális diszkurzusokban fellelhető jeleket eredeti szövegösszefüggésükből, s úgy szervezi őket struktúrává, hogy a kapcsolatok, melyekbe helyezi, illetve egymással hozza őket, saját, irodalmi koherenciát kölcsönöznek nekik. Ezekben a kapcsolatokban a jelek elveszítik eredeti s közvetlen valóságvonatkozásukat, ez a „veszteség” szükséges azonban ahhoz, hogy az irodalom betölthesse szociális funkcióját: azáltal, hogy az irodalom mint nyelvi-szemiotikai struktúra önmagában is értelmezhető, befogadásakor időlegesen és viszonylagosan képes a valós társadalmi gyakorlat „felfüggesztésére”, empirikus létünk korlátainak megszüntetésére. Ez azt jelenti, hogy tapasztalatokat nemcsak reprodukálni képes, de modellként konstruálni, akár célként megalkotni is, képes próbacselekvések terévé válni, képes gondolkodásunk, valóságérzékelésünk, lelkünk automatizmusait elbizonytalanítani, kikapcsolni, összefoglalva: képes befogadója valóságérzékelését és a valósághoz való aktív viszonyulását (újra- vagy át)strukturálni.

Az irodalmi interdiszkurzivitás hatékonyságát Link a „megélhető applikációs minták” létrehozásában határozza meg, melyek az integrált tudást szubjektíven teszik hozzáférhetővé – s Link applikáció-fogalma nagyban fedti a pszichoanalízis identifikáció-fogalmát, az internalizált, introjektált tárgy egyes részeinek a selfbe való beépülését. Identifikációra hív az irodalmi struktúra egyes elemeiben (például egy-egy kiragadott mondatban, gondolatban), de komplexebb alrendszereiben is, például szereplők, szituációk,

cselekedetek, szimbólumok kínálhatnak a befogadónak szociális szerep-elemeket és komplex szerepeket, identitás-elemeket és komplex identitásmintát, illetve ezek részeit képező cselekvési, értelmezési sémákat. Az identifikáció az irodalomnak az egyéni és a társadalmi hétköznapi praxisba való (re-)integrációját is jelenti, azt, hogy az irodalmi praxis befogadása révén más társadalmi praktikák strukturáló, értelemszervező sémájává válik.

Megjegyzem, a Jürgen Link által kidolgozott irodalmi diszkurzuselemzés hathatósága és jelentősége még jobban láthatóvá válik, ha az identitás azon elméleteire vetítjük, melyek identitásokat diszkurzív konstrukciókként tételeznek[4], vagy egy jelentésalkotó folyamat (az időben alakuló, változó) eredményeként írják le az identitást, amelyben az egyén az adott társadalom, illetve kultúra kategoriális viszonyainak bázisán egyes kategóriák internalizációjával teremti meg lehetséges azonosulásának kereteit[5]. Ez a háttér az irodalmat a szocializáció egyik intézményének mutatja, vagy fogalmazhatunk úgy, hogy az identitás (egyik) forrásának, hiszen ezen elméletek szerint az identitás a különböző identitáskategóriák, valamint a koherens, integrált identitásmodellek pszichikus leképződése. [6]

Az interdiszkurzivitás kéréséhez visszatérve, az integrált tudás közvetítése nemcsak a személyes, hanem a csoportos jelentésképzés összefüggéseiben is fontos. A fent említett „imaginatív elemek”, Link szóhasználatában elementáris-irodalmi elemek (képi analógiák, metaforák, szimbólumok), feldolgozása által az irodalom úgynevezett diszkurzív pozíciókat foglal el, vagyis társadalmi perspektívákat és értékrendszereket artikulál. Ezt a funkcióját az intézményesített irodalom főképpen „kollektívszimbólumok” feldolgozása révén tölti be, melyeket az adott kultúra

különböző diszkurzív összefüggésekben használ, és így nem ritkán különböző értékekkel ruház fel, melyek tehát egy adott társadalmi csoport tapasztalatait szemléletesen és közérthetően fogalmazzák meg, illetve szemléletesen és közérthetően ütköztetik más csoportok tapasztalataival.**[7]** Az elementáris-irodalmi elemek feldolgozása által az intézményesített irodalmi diszkurzus kapcsolatba lép más, társadalmilag meghatározó diszkurzív pozíciókkal: megerősítheti ezeket, de viszonyulhat hozzájuk kritikusan és ambivalensen is, elidegenítheti őket, megpróbálhatja magát kivonni hatásuk alól, de mintegy utópisztikusan túl is léphet a társadalmilag-kulturálisan adott diszkurzív és interdiszkurzív kereteken.

Azt tapasztalom, a koncepció jól szolgálja az élmény- és befogadásközpontú irodalomtanítást, mely az irodalomterápia egyik határterülete. Az az irodalomoktatás, mely diszkurzív eljárásban létrejött irodalmi világok elemzésével azok pragmatikus alkalmazhatóságához, használati értelméhez vezeti el a tanulókat, közvetve segítségükre lehet saját hétköznapi valóságalkotásuk megismerésében is, közvetett segítséget nyújthat életesemények jelentésének, értelmének kidolgozásához. Közvetettség alatt azt értem, hogy az irodalomoktatásnak nem célja például a diák én-történetének elemzése abból a célból, hogy a nehezen hordozható, esetleg megbetegítő én-elbeszélést konzisztensre, egészségesebbre, kielégítőbbre cserélje, de feladata lehet, hogy elsajátíttasson olyan megértést segítő technikákat, értelmezési sémákat, melyek fejlesztik a jelentésalkotó készséget; feladata lehet, hogy aktívvá, érdekeltté és felelőssé tegye a diákokat saját jelentéseik megteremtésében, s ezáltal mentális egészségük építéséhez, illetve fenntartásához járuljon hozzá; és feladata lehet az is, hogy szocializáljon olyan történet-feldolgozó együttműködésekre, mint a segítő beszélgetés vagy a terápia.

Ehelyütt néhány általam fontosnak tartott, egymáshoz szorosan kapcsolódó példát említek arra, hogy miben segítheti az irodalomoktatás a mindennapi jelentésalkotás megismerését, reflexióját. Tudatosíthatja az irodalomoktatás a jelek jel-voltát, a jelentéskonstrukciók konstrukció-voltát, s ezzel megdolgozhatónak, formálhatónak mutathatja a mindennapi élet jelentésalakzatait. Felszabadíthat ezzel megmerevedett jelentésstruktúrákat, de a fent leírtak szerint rávilágíthat a jelentéstulajdonítás, jelentésalkotás felelősségére is. Ezzel összefüggésben kiemelheti az irodalomoktatás a perspektíva szerepét a jelentésalkotásban, felhívhatja a figyelmet arra, hogy a jelentésalkotás perspektivizáción keresztül, a jelentés személyhez kötésében zajlik, hogy a jelentés a mindennapokban éppúgy, mint az irodalmi szövegekben az „elbeszélő” vagy a „szereplők” tudatán átszűrődve formálódik. A perspektívák azonosításának, megkülönböztetésének, összevetésének készsége alapja lehet a differenciált jelentésképzésnek, segítheti különböző gondolkodási utak alkalmazását és az értelmezői keretek átstrukturálását is. Fontos lehet a szimbólumstruktúrák feltárása is, melyek a fent kifejtettek értelmében több perspektívát hordoznak és ütköztetnek, ily módon ugyanis tudatosulhat a szimbólumok kapcsolat- és közösségteremtő szerepe.

Az irodalmi és a mindennapi jelentésstruktúrák egymásból építkeznek. Bízom benne, hogy sikerült felvillantanom legalább néhány lehetőséget, mely ebből a kölcsönösségből adódik, s mely kezelhetőbbé, könnyebben működtethetővé teszi a mindennapi jelentésstruktúrákat.

[1] Vö. Jürgen Link, *Elementare Literatur und generative Diskursanalyse* (München: Fink, 1983); Jürgen Link, „Literaturanalyse als Interdiskursanalyse: Am Beispiel des Ursprungs literarischer Symbolik in der Kollektivsymbolik,”

Diskurstheorien und Literaturwissenschaft, szerk. Jürgen Fohrmann és Harro Müller, (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1988) 284-307.; Jürgen Link és Ursula Link-Heer, „Diskurs/Interdiskurs und Literaturanalyse,” *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 77 (1990): 88-99. Mivel Link koncepciójával más összefüggésekben is dolgozom, téziseit már több helyütt összefoglaltam, vázoltam.

[2] Az irodalomhoz hasonlóan interdiszkurzus például a zszurnalisztika és a politika diszkurzusa.

[3] Az irodalmiságot Link immanens szemiotikai struktúrák és külső diszkurzív tényezők, a diszkurzív intézményesítés kölcsönhatásában határozza meg.

[4] Vö. Ruth Wodak és Rudolf de Cillia és Martin Reisigl és Karin Liebhart és Klaus Hofstätter és Maria Kargl, *Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998)

[5] Vö. Pataki Ferenc, *Az én és a társadalmi azonosságtudat* (Budapest: Kossuth, 1982)

[6] Vö. Pataki Ferenc, *Élettörténet és identitás* (Budapest: Osiris, 2001)

[7] Konkrét példaként egy Link által részletesen leírt kollektív-szimbólumot említek, a hőlégballont, melynek rendkívüli népszerűségét irodalmi szövegekben a XVIII. és XIX. század fordulóján Link azzal magyarázza, hogy különféle diszkurzusok között teremtett kapcsolatot. Mint gép a természettudomány diszkurzusát képviselte, mint vásárokon mutogatott (technikailag realizálódott) „csoda” egyfajta vallási diszkurzust, így léphetett a felvilágosodás társadalmának tudása a hitbéli tudás mellé. A szimbólum népszerűségéhez az is nagyban hozzájárult, hogy ellentétes tematikai jegyekkel volt felruházható, a forradalom hívei számára a haladást, a

szabadságot, a felemelkedést, emancipációt jeleníthette meg, ellenfelei viszont a kiszámíthatatlanság, felelőtlenség, szélhámosság jelentését kapcsolhatták kormányzásának, irányíthatóságának nehézkességéhez.

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.